

Gajeva slavnost v Krapini.

Makso Pirnat.

ed najlepše kraje hrvaške domovine spada v resnici hrvaško Zagorje. Ni ga priroda okitila z divjimi pečinami in večnim snegom, obdarila ga je temveč z nežno lepoto: rodovitni bregovi, opasani od ponosnih gora, se dvigajo drug ob drugem; hladni gaji se menjavajo z gostimi gozdovi, med njimi se širijo plodna polja in sadni vrtovi, preko zelenih travnikov teko srebrni potoki in se vijejo sive ceste, ob katerih se belijo sela.

Z lepoto okolice se sklada duša naroda, ki prebiva tod; krepkostna in nežna drhti v iskrenih melodijah, ki se razlegajo polne hrvaškega ponosa in ljubezni do rodne grude in njene svobode.

Zagorje igra važno vlogo v hrvaški književnosti. Najodličnejši hrvaški novelisti so zajemali snov svojim spisom iz zagorskega življenja. Zagorskega kmeta je nedosežno lepo opisal temperamentni Kovačić; drugi avtorji se skoro izključno bavijo z zagorskim plemstvom. Gjalskega, ki je baš s svojimi zagorskimi novelami postal popularen, so krstili za „Homerja Zagorja“. Leskovar je tudi izključno zagorski pisatelj. In baš Zagorje je dalo hrvaški noveli ton in karakteristiko. Kadar hočemo koga opozoriti na tipično hrvaško novelo, ga napotimo na stvari iz zagorskega življenja. To ima svoj važen razlog. Zagorje je edini kraj Hrvaške, na katerega ni vplival niti Turčin, niti Italijan, niti Nemec. Tu se je hrvaško življenje razvijalo najnormalneje. Ali tudi to življenje mineva pod silo napredka in obče narodne krize, pa so zato pisatelji najrajši opisavali to ginevanje. Prehod iz stare v novo dobo, to je predmet zagorske pa tudi sploh vse hrvaške novejša novele. In to staro življenje je bilo tako patrijarhalno lepo, da je vsem pisateljem žal zanje.

Še večji pomen ima Zagorje za hrvaško kulturno življenje sploh. V Zagorju leži namreč trg Krapina, katero po pravici nazivamo hrvaški Betlehem. Onda je namreč zagledal pred 100 leti, dne 8. julija 1809. l. luč sveta Ljudevit Gaj, mož redkega duha in plemenitih misli, kateremu je bilo sojeno, da postane preporoditelj hrvaškega naroda.

Izredna prirodna lepota krapinske okolice, tamkajšnje mične narodne pripovedke, zlasti ona o Čehu, Lehu in Mehu, ki mu jih je pripovedovala njegova mati in tako budila v njem spoštovanje do domače zemlje in do domačega naroda — vse to je silno vplivalo na mladega Gaja, zanetilo v njem ono neugasljivo rodoljubje, ki mu je bilo zvezda vodnica pri vsem njegovem delovanju. Gaj piše v svoji avtobiografiji: „Bajna dolina mojega rodnega kraja, okrožena na eni strani s prekrasnimi bregovi, katere je nakitila božja priroda in človeška roka z obilim krasom, na drugi strani čarobne gore, po katerih pogledujejo izmed gozdnega zelenja tu skale, tam na vrhovih pa razvaline starinskih gradov — celokupni vtisk vsega tega nenavadnega sveta je omehčal vse moje duševno bitje izza mlada v otroški dobi in v meni zanetil neugasljivo željo, da poslušam vse one basnoslovne, pa tudi nekatere zgodovinske ljudske pripovedke, katere pripovedujejo radi stari ljudje.“

Z ognjem domovinske ljubezni v srcu je šel Gaj v svet. Pod vplivom svojih tovarišev v Karlovcu in Gradcu in izpodbujen po velikem propagatorju slovanske vzajemnosti, Kolarju, je postal apostol ilirske ideje, ideje združenja vseh Jugoslovánov.

Lepa ona doba ilirska, doba pobratimstva, ljubezni, navdušenja in složnega delovanja, je ostavila velikih in trajnih spominov po vsem Zagorju, zlasti pa v Krapini. Vse Zagorje je bilo oduševljeno za Gaja: vlastelinski in župni dvori so bili shajališča hrvaških preporoditeljev in njih prijateljev. Sestajali se niso samo v zabavo in na pogovor, ampak tudi k resnemu narodnemu delu. Iz raznih dopisov, raztresenih po Gajevi „Danici“ in njegovih „Novinah“, vidimo, kako je nastalo z Gajem novo življenje za Zagorje. Gaj je rad vodil svoje prijatelje v Zagorje. Sedaj jih vidimo pri opatu Križmaniću v Mariji Bistrici, sedaj po drugih večjih zagorskih krajih. Najbolj pa je bil Gaju pri srcu njegov rojstni kraj, lepa, prijazna Krapina, tja je najrajši prihajal s svojimi prijatelji. Tako je nekoč posetil Krapino s svojimi tovariši Demetrom, Vrazom, Mažuranićem, Vukotinovićem in Stoosom in jih peljal v bližnje gorsko selo Strahinje, ki se odlikuje po svoji romantični legi. Tu nad tihimi gorskimi studenci so našli mesto, s katerega se jim je odprl prekrasen razgled po vsej okolici: objeli so se, v navdušenju poklekili in poljubili zemljo, češ da je to najlepša točka domovine hrvaške.

Gaj si je resno prizadeval, da stopa Krapina vzporedno z Zagrebom, kar se dostaje narodne misli in rodoljubnega navdušenja. Tako je Gaj ustvaril iz Krapine, tega srca Zagorja, pravo ognjišče

ilirske misli. Narodna čitalnica v Krapini, ustanovljena leta 1845., tamkajšnje gospodarsko in glediško društvo — vse to je delo Gajevo. Nameraval je tudi Krapini podariti svojo dragoceno knjižnico in zbirko starin; mislil je na to, da bi se obnovila razvalina krapinskega gradu; v novi stavbi bi se nastanila knjižnica s starinami, osnoval ilirski muzej in priredila gostilna za slovanske popotnike. Žal, Gaj teh lepih načrtov ni mogel izvršiti.

A tudi Krapina ni pozabila svojega Gaja. Leta 1891. mu je v svojem središču, na prijaznem Gajevem trgu, postavila doprsni spomenik, za katerega je prispeval ves hrvaški narod. Letos, ob stoletnici njegovega rojstva se ga je prva dostojno spomnila in mu priredila lepo narodno slavnost dne 15. avgusta.

Te slavnosti so se udeležili v obilnem številu Zagorci in Zagrebčani; daljna Hrvaška in Slavonija sta bili le skromno zastopani, zato je imelo to slavlje nekako omejen, krajeven značaj. Izmed Slovencev so bili navzoči: župan Hribar in občinski svetniki dr. Fr. Novak, dr. Ant. Švigelj in K. Mayr kot odposlanci ljubljanskega občinskega sveta; prof. dr. Fr. Ilešič in glediški ravnatelj Fr. Govékar kot odposlanca „Slovenske Matice“ in prof. M. Pirnat kot zastopnik „Društva slovenskih profesorjev“.

Slavnost je bila kaj mično prirejena. Omenjam zlasti, da so bili ob obeh straneh glavne ceste postavljeni lični mlaji; na njih pa so viseli beli listki, na katerih je bilo čitati pomenljive stihe ilirskih pesnikov. Pri slavnostnem izprevodu so največ pozornosti vzbujali člani kmečkega pevskega društva „Slieme“ iz Šestine pri Zagrebu, ki so nastopili v pestrih narodnih nošah.

Glavna točka Gajevega dne v Krapini je bila slavnostna akademija pred Gajevim spomenikom. Pri akademiji so govorili: župnik Vukovinski v imenu slavnostnega odbora, prof. Milčetić, zastopnik jugoslovanske akademije, Rus prof. Volodimirov kot zastopnik „Slovanskega društva“ v Petrogradu, hrvaški pisatelj Ljuba Gjalski v imenu „Društva hrvaških književnikov“, Bolgar prof. Bobčev, Poljak prof. T. S. Grabowski, dr. A. Bazala v imenu Hrvaške Matice, drž. poslanec Ivanišević kot zastopnik Dalmatincev, dr. Fr. Ilešič kot zastopnik Slov. Matice, drž. poslanec Vjekoslav Spinčić v imenu Istranov, Juri Džamonja iz Mostara v imenu Hercegovcev in Bošnjakov, prof. dr. Rožič kot odposlanec Svetojeronimskega društva, Dav. Trstenjak kot zastopnik „Hrv. pedagoškega knjiž. zbora“, dr. Lazar Car v imenu hrvaških Sokolov in Ant. Krešić v imenu „Zveze hrv. pevskega društva“, naposled Krapinec dr. Štefan Ortner.

Naj navedemo samo dva znamenitejša govora.

Pisatelj Ljuba Babić-Gjalski je takole slavil Gaja:

„Gospoda! Slava Gaju — slava in zopet slava — večna, neminljiva slava prvemu pobuditelju našega narodnega življenja — prvemu in največjemu apostolu narodnega edinstva, narodnega zedinjenja!

To so prve besede, ki mi v tem trenutku vro iz prsi, to so prve besede, ki mi prikipajo iz globine častnemu spominu velikega narodnega brezsmrtnika.

Samo s tem vzklikom se morem približati oltarju narodnega velikana kot hrvaški književnik in kot zastopnik društva hrvaških književnikov, kajti na njivi novejših hrvaških književnosti je Ljudevit Gaj izoral prvo brazdo, bil je prvi orač in sejalec, dobro vedoč, da narod postane narod šele po kulturi in samo po kulturi! Toda njegove veličine ne izpolnjuje samo to, da je znal in mogel započeti vso narodno književnost, — njegova veličina zlasti obstoji v tem, da je prvi prižgal luč, v kateri se je spoznala in uvidela istina, da smo od Alp do Balkana, od Donave, Mure in Drave do obrežja Adrije eden edin narod. V spoznanju te velike resnice je na žalost naših narodnih sovražnikov porušil vse mejnike in meje, bodisi pokrajinske, bodisi narečne, bodisi verske — in je ustvaril oni ilirski svet, ki nas še danes očaruje, ki je imel moči, da potegne meč v brambo rodne grude in materinske besede — in nas je s tem rešil propasti. Vsa ta moč — vsa ta čarobna sila je pa bila v spoznanju edinstva — v spoznanju, da nas niti razna pokrajinska niti plemenska imena ne smejo ovirati, da se ne zbiramo v eno kolo — da se ne klanjamo istini narodnega edinstva. To spoznanje je pogoj ne le samo našega razvoja — to spoznanje je pogoj našega obstanka. In najboljše nam njegovo vrednost dokazujejo naši protivniki, naši sovražniki, ki jim gre za našo glavo — in baš v tem letu, ko slavimo stoletnico Gajevo, nam najjasneje dokazujejo, da morejo vse načiniti, samo da preprečijo to narodno edinstvo. Gajeva zasluga je, da je započel naše narodno življenje pod devizo te resnice — in zato je največji med največjimi! In da imam Orfejevo liro, da spevam tirtejski diti-ramb — oh kaj, da potrgam z neba zvezde in ž njimi okitim Gajevo glavo nesmrtnosti — še ne bi dovolj proslavil Gaja!

A sedaj moram dati duška srcu. Krapina, dično moje zagorsko ognjišče, hvala tebi, velika hvala, ker si priredila to današnje

slavje! S tem si vsaj nekoliko poravnala v imenu vsega naroda oni veliki dolg, ki ga dolgujemo Gaju in smo ga še tako malo poravnali. Krapina, draga moja zagorska Krapina, majhna si po svojem obsegu in po svojem prebivalstvu, vendar nisi med malimi — uvrščena si med največje, kajti dala si nam sveto legendo o Čehu, Lehu in Mehu, a glavno, dala si nam Gaja! Cveti i uspevaj, slavna moja Krapina!

In sedaj, ko odstopam s tega mesta, hočem skleniti svoje besede s prvimi besedami današnjega slavljenca: Još Hrvatska ni propala!

Slava — slava — slava Gaju!“

Dr. Fran Ilešič pa je izpregovoril Lj. Gaju v spomin takole:

„Predsedniku „Slov. Matice“ ni treba zreti v kamenit spomenik, ko govori Lj. Gaju; zakaj predsednik „Slov. Matice“ nosi Lj. Gaja v svojem srcu in se pogovarja često ž njim. In vsak predsednik „Slov. Matice“ bi ga moral imeti v srcu; zakaj utemeljitelj „Slov. Matice“ je bil v ilirskih časih oduševljen Ilir. Sploh bo imel Lj. Gaja v srcu vsak Slovenec, ki ga ima v glavi, to je, pozna pomen ilirskega pokreta tudi za Slovence. —

Grešili smo, bratje, v mislih, grešili v besedah, grešili v činih; zavesti skupne, slovenske, nismo imeli, skupnega knjižnega jezika ne in ne pisave; činov bi zaman iskali.

Baš ko je nastopil Gaj (1830), je v Ljubljani zazvenel Prešernove pesmi mili glas. Pesmi so bile, a naroda ni bilo, ki bi jih bil slušal. Kar zadoni Gajeve davorije mladostno sveži klic: „Ilirija vstani!“ in naši starci so se, zavzeti, ozrli proti iztoku, odkoder nam „solnce gor pride“, in naši mladeniči so čutili, da se jim je nekaj okrenilo v srcu, in zavedeli so se svojega slovanstva: budila se je Slovenija, in kolikor se ni direktno oklenila Gaja, si je organizirala vsaj svoje slovanstvo. Nepobitna pa je istina, da so bili najbolj vneti Slovenci vselej in povsod baš pristaši ilirstva; dober Slovenec pač ne more biti, kdor ni dober Slovan.

Iz kaosa ustvarjati red sveta, je božanstveno delo. Pred Gajem pa je bil kaos: Slavonec je srepo zrl v zagorskega „Horvata“, Dalmatincec ni vedel ničesar v Zagrebu, Bosna je bila izolirana. Iz teh elementov je Gaj preko ilirstva ustvaril hrvaštvo. Brez Gajeve ilirske ideje bi ne bila nastala poznejša hrvaška ideja.

Pač se je učil slovenski jezik na višjih šolah v Gradcu in v Ljubljani, a bil je to jezik štajerski, kranjski, ne današnji knjižni slovenski. Kar pa vzraste iz ilirskega kroga ljubljanskih bogoslovcev

urednik „Novicam“, dr. Janez Bleiweis, ki je s praktično metodo Gajevo v tem svojem listu združil vse slovenske pokrajine ter razvijal enoten slovenski knjižni jezik. Literarna Slovenija je pokazala politično lice l. 1848. Ločili smo se tako Slovenci in Hrvati, a v tej ločitvi nismo pozabili ilirskega temelja svojega razvoja. Nismo se ločili zato, da bi drug drugega ovirali, ampak da bi se vsak za sebe laže kretali in si tem uspešneje sekundirali. Evo naše države in Nemčije, ki sta bili „Bund“, a sta se ločili v bojnem plesu; dandanes pa čuti svet njuno medsebojno sekundantstvo.

Tistega, ki bi kljub temu tajil pomen Gajev za Slovence, vprašaj naravnost: Ali ne veš, kako imenujemo Slovenci pisavo, ki družijo Slovence in Hrvate? Gajico piše dandanes Štajerec, ki je pisal prej danjčico, Kranjec, ki se je držal metelčice, Dalmatinec, ki je svoje zvoke zaznamenoval na italijanski način, in Zagorec, ki se je držal madžarskega črkopisa. Kaos! Iz njega in nad njim se dvigne gajica. Misli na jezik ali na pisavo, eno opazaš: Gajev ilirski pokret je iz kaosa delal red. In to je epohalno in za Slovanstvo velevažno delo; zakaj „zemlja naša je velika, a reda v njej ni“, radi tega pa so često Slovani morali govoriti tujcem: „Pridite nam vladat!“ —

Cenim v Gaju organizatorja, moža volje, smotrenosti in činov, moža, ki je s sv. Avgustinom rekel: „Ne bojimo se, ker je težko, ampak težko je, ker se bojimo“. Cenim v Gaju in ilircih požrtvovalnost, altruizem, ki ne govori le neprestano: „Jaz, jaz, Hrvat, Hrvat, Slovenec, Slovenec“, ampak govori tudi: „Oj brate, ti!“ Slovansko, jugoslovansko bratstvo! Gaju se je zasnovovalo v krajinski priči o Čehu, Lehu in Mehu, a slutil ni, da tiči v tej priči morebiti spomin na dobo sv. Cirila in Metoda, ki sta delovala na slovenskih tleh, a se jima je delo razraslo po vsem slovanskem svetu, posebe tudi po hrvaškem in srbskem. Če je tako, potem smemo ilirski pokret objektivno nasloniti na najstarejšo, veliko kulturno dobo slovansko, na dobo sv. Cirila in Metoda.

Veliki dogodki se vežejo z velikimi spomini. Tudi mi hočemo svojo sedanjost in bodočnost nasloniti na prošlost. Nimamo pa v zadnjih sto letih večjih spominov, nego so spomini na ilirsko dobo, ko je ves avstrijski, zlasti ves slovanski svet zavzel ilirski pokret, ko so Slovani zadivljeni zrl na „junaške Hrvate“ in njih „viteškega bana“ Jelačica, ko so posebe slovenski kmetje pričakovali resnice in pravice baš od tega sina ilirskega.

Zato le sipajmo cvetje Lj. Gaju, ki je oče hrvaškega in buditelj slovenskega naroda! Sipajmo cvetje Lj. Gaju, ki se je rodil, ko je Napoleon ustvaril politično Ilirijo, a umrl, ko je nastal dualizem in vstalo nemško cesarstvo! Sipajmo cvetje Lj. Gaju, ki ga je rodila Krapina, videla Moskva in ljubila visoka Tatra! Sipajmo cvetje svojih čuvstev Lj. Gaju, ki je izginil iz časa in prostora in se naselil v naših srcih, da deluje v njih z vso silo ideje. Ozrimo se po našem svetu: za Gajevo Danico se ob izpremenjenih razmerah dela jasn ilirski dan.“ —

Platonska ljubezen.

Od daleč so gledali svoj ideal
zaljubljeni golobradi,
bili so trije in v svoji ljubezni
silno nesrečni in mladi.

Rekel je prvi, največji junak:
Da mogel bi k njej na balkon,
prav rad bi ji dal za en sam poljub
stotisoč srebrnih kron.

Pa kaj so besede, ko prazen je žep —
Bolj modro mu drugi pravi:
Kaj mar so ji krone, samo da si fant
po srcu in postavi.

V teh žalostnih časih je res hudó,
še glavo bi človek izgubil —
Bolj trezno je mislil zadnji junak,
tako bi on ženo zasnil:

Kaj mar ji denar, kaj beli obraz,
samo da jo v ustnice vgrizneš,
da v kratkem jo hipu na svoje srcé
v objemu brezsvestno pritisneš . . .

In vzel je zrcalo nesrečni junak
in delal je zajčka na steno,
na lica, na prsi, na črne oči
poljubljal je lepo ženo . . .

G. Koritnik.